

*І. А. Медведєв,
к. держ. упр., докторант кафедри державного управління та менеджменту, Харківський регіональний інститут державного управління, Національної Академії державного управління при Президентіві України, завідувач кафедри державного управління та педагогічного менеджменту, Сумський обласного інститут післядипломної педагогічної освіти*

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НА ІДЕЮ УНІВЕРСИТЕТУ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються проблеми розробки складових ідеї університету з позицій державного управління. Автор намагається визначити місце вищезгаданих складових у парадигмі ідеї університету та її вплив на інвестиції в людський капітал та сталий економічний розвиток. У роботі аналізується сучасний стан розвитку ідеї університету в Україні та можливість її реінвестиції у вітчизняну економіку.

In the article concern the problems of working out of components of university's idea from the state of management positions. The author defines a place of the given above categories in the paradigme of university's idea and its influence into the human capital and substantial economic development. In the work analyzed the modern situation of development the university's idea of Ukraine and possibility its reinvestments to native economic in work.

Ключові слова: університет, ідея університету, державні управління університетом, інновації, інвестиції в людський капітал, сталий економічний розвиток.

Key words: University, the university's idea, the state management of the university, innovations, investments in human capital, substantial economic development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Сучасна глобальна криза особливо гостро поставила питання ролі державного управління суспільним розвитком на шляху України до цивілізованого співтовариства. Термін "сталий економічний розвиток" в економічних науках та науках галузі державного управління став сприйматися як щось звичайне ще у 2004 році. Певним чином цьому сприяли як і соціально-економічні, так теоретико-методологічні підстави. Разом з науковим усвідомленням почало з'являтися в Україні й переконання у стабільності соціально-економічних перетворень. Внутрішній ринок України наповнювався українськими товарами, стійко розвивалися українські підприємства, розгалужувалася структура сфери освіти. Поступовий, але стійкий розвиток економіки, звичайно, вимагав від університетів, як "локомотивів" соціально-економічного розвитку випереджального розвитку.

Що таке "стійкий розвиток"?

Стійкий економічний розвиток — це процес кількісного та якісного зростання виробництва продукції та послуг у відповідності до потреб населення та суспільства. Центральним пунктом стійкого економічного

розвитку є економічне зростання, що виражається статистичними показниками виробництва валового внутрішнього продукту (ВВП) або валового національного продукту (ВНП) [34, с. 451].

Слід зазначити, що державне управління ідеєю університету (державне сприяння її розвитку) повинно, перш за все, впливати на інтенсивний шлях активізації економічного зростання, що пов'язане із підготовкою кадрів для економіки на якісно новому рівні, а також оптимізувати інноваційні сфери виробництва або ж виходити на розвиток нових. Для багатьох країн сьогодні — це дії на шляху до розвитку нанотехнологій. Але впровадження новітніх продуктів неможливе без розвитку науки, освіти як складових класичної ідеї університету [24].

По-перше, це збільшення та покращення товарів на внутрішньому ринку. В даному випадку сучасний університет для вирішення цієї задачі повинен підготувати та виховати у своїх стінах фахівця, здатного відтворювати первинний продукт, якщо не конкурентоздатний на зовнішньому ринку, то хоча б той, який буде споживатися в Україні. Тобто в ідеї університету повинен бути закладений принцип підготовки:

- конструктора;
- художника;
- дизайнера;
- інженера;
- технолога тощо.

У реальності українські університети, більше того університети технічні, "кинулися" в підготовку "менеджерів" та "правознавців", й стали займатися діяльністю для себе невласливою. Відповідний "ухил" майже зруйнував технічну підготовку в університетах України. Для виробництва в Україні залишається проблемою знайти технічного підготовленого, сучасного спеціаліста, здатного налагодити процес виробництва товарів першої необхідності [32].

По-друге, сталий економічний розвиток характеризується тим, що громадяни країни починають бути впевнені в собі і перестають надіятися на державу. Держава ж створює умови на "мегарівні" (закони, програми стратегічного розвитку, поліпшення податкових умов). Але в соціальній практиці України відбуваються діаметрально протилежні явища: загальне погіршення стану населення, податковий тиск держави, подорожчання життя. Загальна криза підсилюється кризою національною.

В останнє десятиліття навчально-методична спрямованість функціонування університетів була націлена на вектор формування такого фахівця, який був би здатний до самозмін та самоменеджменту в умовах конкуренції на ринку праці. Але "конглометативні поєднання" у навчальних планах, на жаль, не дають можливості реалізувати модель сучасного фахівця. Більше того, намагання навчити майбутніх працівників орієнтуватися в навколишньому соціально-економічному середовищі обертаються на певну розгубленість молодих людей у ситуації стрімких змін у соціумі [1; 2].

По-третє, сталий розвиток передбачає стійку, довготривалу державну політику. В українських реаліях ми спостерігаємо зміни політичного курсу, зміну пріоритетів та намагання повернутися до певних моделей минулого.

Відсутність чіткої виховної політики в державі дає можливість "розгойдувати терези" виховання, що тримаються переважним чином на системі освіти, громадським та політичним організаціям. Саме ці організації намагаються впливати на освіту і ведуть боротьбу за вплив на навчальні заклади, духовне та інтелектуальне середовище тих, хто вчить, та тих, хто вчиться. Певним чином основоположні принципи незалежності освіти від громадський, політичних та релігійних організацій та принцип світськості й науковості в освіті постійно порушується [17].

По-четверте, сталий розвиток повинен базуватися на незмінних "правилах гри" в суспільстві. Мова йде про стабільне, довготривале функціонування законодавчої бази. Але й про реалізацію цієї складової говорити не можна. В умовах сьогодні ми маємо "нові" конституційні засади, деякі закони держави в проектній основі мають суперечливе тлумачення, і різноманітність поглядів та спрямувань.

Університети не отримують від держави чітких планів дій та повноцінної фінансової підтримки. Закон України "Про вищу освіту" вже не відповідає сучасним умовам [9], а нова його редакція залишається в розробці. Закон "Про післядипломну освіту" багато років залишається для освітян "примарною надією" на тлумачення свого статусу й майбутнього існування.

По-п'яте, держава, що знаходиться у кризовому ста-

новиці й не здатна дати можливість всім навчатися за бюджетний кошт, починає запроваджувати "перепони" отримати освітню послугу громадянам, які бажають вкласти гроші у власний розвиток, навчання, виховання тощо. З послідовною періодичністю з вуст державних чиновників звучить теза про те, що в Україні багато навчальних закладів і цю мережу треба "оптимізувати". На практиці мова йде про закриття навчальних закладів. У свідомості мудрого українського народу вже склалася аксіома: "Немає школи — немає села!", на разі повинна з'явитися — "Немає університету — немає міста!". Позиція стійкого розвитку не може базуватися на руйнуванні навчальних закладів, бо вони є складовою не сталою а випереджального розвитку. Оптимізація в промисловості й сільському господарстві призвела до їх руйні. Отож, можна прогнозувати, до чого вона призведе й освіти.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

В останні роки проблему державного управління ідеєю університету як чинника стійкого суспільного розвитку розглядали такі вчені, як: О. Амосов, А. Дегтяр, В. Корженко, Ю. Куц та ін.

З позиції теоретико-методологічних підходів ідейну складову розвитку вищої школи вивчали у своїх дослідженнях В. Мадзігон, Є. Сулима, Д. Табачник.

Слід звернути увагу на дослідження управлінської практики діяльності університетів, яку досліджували такі вчені, як А. Белашов, С. Вовканич, С. Гелей, С. Григанська, Н. Гридасова, А. Грудзинский, М. Жулинський, О. Курок, Р. Пастушенко, С. Рутар [1—8].

Для дослідження ідеї університету важливе значення мають праці, спрямовані на дослідження специфічних особливостей сталого економічного розвитку в сучасних умовах, на які звертають увагу такі вчені, як: Ф. Канак, А. Карась, В. Кремень, С. Квіт, О. Кужель, В. Лісовий, В. Луговий, І. Макаровський, Ф. Медвідь, В. Медведчук [10—14; 16—22].

Також увагу дослідників привертають сьогодні проблеми дослідження узгоджень національної ідеї, ідеї національного університету та те, як ці дві складові впливають на сталий економічний розвиток. Серед праць, що присвячені цьому питанню, виділяються статті таких науковців: О. Лисенко, Л. Пшенична, О. Реєнт, М. Русаковський, А. Фартушний, А. Черненко, О. Шморгун, Р. Шпорлюк [24—26; 29—32].

Разом з тим, залишаються невирішеними проблеми формування цілісної системи впливу держави на ідею університету в Україні. Не сформовані й елементи цієї системи. Формуванню ідеї університету в Україні як цивілізованій державі заважають:

- відсутність виховної політика в державі;
- недостатня досконалість (або відсутність) нормативно-правових документів на рівні держави як інструментів державного управління галуззю освіти;
- не відповідне сучасним умовам фінансування навчальної, виховної, методичної та науково-дослідної роботи з боку держави, що призводить до комерціалізації навчальних закладів;
- фінансування.

Держава звинувачує університети у надмірній комерціалізації і декларує "боротьбу із нею". В реальній управлінській практиці держава, відмовляючись від фінансування напрямів реалізації ідеї університету, є голов-

ною причиною комерціалізації. Замовник не бажає виконувати свої обов'язки, але бажає продовжувати контролювати цілу галузь суспільного розвитку.

Якщо держава буде вкладати в основу ідеї університету тезу про його недоцільність, неспроможність і буде розгортати ідеологічну або ж політичну ідею закриття навчальних закладів, то університет рано чи пізно сприйме її і самоліквідується.

Метою даного дослідження є визначення важливості державного управління ідеєю університету в Україні на шляху до створення умов сталого економічного розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ. РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасне суспільство, держава та кожний конкретний її громадянин певним чином генерують складові ідеї університету. Разом з тим, і сам університет, і держава, і суспільство, і громадяни займаються пошуком можливостей реалізації цих складових. Суб'єкти, що виробляють складові або ж варіанти ідеї університету, самі визначають варіанти доцільності реалізації цієї ідеї або виражають своє незадоволення цією ідеєю шляхом створення відповідних умов чи "блокування".

Ідея — це загальне уявлення про університет. Певним чином це уявлення може виглядати як якості університету, складові його діяльності або ж якості освітнього, наукового, культурного, виховного, науково-дослідного продукту.

Основними джерелами ідеї університету на шляху держави до випереджального (інноваційного) розвитку є:

- результати аналізу потреб споживачів послуг університету, в тому числі латентних або потенційних, які можуть бути виявлені в результаті наукових досліджень;
 - науковий на науково-викладацький склад університету (саме ці фахівці краще всього знають потреби споживачів освітніх послуг (громадян, держави, соціуму) через безпосередній контакт з ними);
 - результати аналізу наукових пошуків у різноманітних галузях наук, що проводяться багатовекторними методами "некабінетних" досліджень (математика, статистика, економіка, психологія тощо);
 - розробки варіантів ідеї університету самими учасниками процесу вироблення й розповсюдження освітньої послуги;
 - результати аналізу ідеї університету в інших країнах (тобто треба знати, які ж складові покладені в основу університетів, що вчать "конкурентів");
 - результати ситуаційного та імітаційного моделювання ідеї університету, з метою прогнозування його діяльності в перспективному майбутньому;
 - результати аналізу тенденцій розвитку науково-технічного прогресу, а також змін технологічної, економічної, соціальної, політичної, культурної, правової, екологічної, демографічної та іншої складової в частині формування ідеї університету.
- Існує багато методів генерації ідей. Одні з них є інтуїтивними, інші певним чином упорядковані. Серед останніх найбільшу популярність отримали такі:
- покращення прототипу;
 - мозкова атака;
 - синектика;
 - ліквідація ситуації "глухого кута";
 - розробка морфологічних карт.

Але на етапі формування ідеї університету при застосуванні цих методів повинна бути накладена заборона на критику ідей: бо завданням є їх накопичення. В Україні ж відбувається не тільки критика, а й обмеження тих чи інших ідей університету.

Для державного управління ідеєю університету в Україні важливо виробити (або ж дати можливість генеруватися) певним напрямом ідейного розвитку, а потім під керівництвом держави намагатися їх обирати. Обрання всього спектра ідеї університету залежить від його ідентичності:

- історії розвитку;
 - територіально-демографічних умов;
 - культурної складової;
 - науково-методичного спрямування;
 - національних та ментальних особливостей тощо.
- Подібне державне регулювання формуванням ідеї університету слід здійснювати з позицій:
- оцінки відповідності ідеї університету сучасним вимогам глобального суспільства, що будуть визнані адекватними в даний момент історичного розвитку держави;
 - оцінки відповідності ідеї університету встановленому критерію (тобто класичним аналогом ідеї університету);
 - порівняння ідеї реального університету з всіма існуючими варіантами і на основі цього обрання оптимальних складових (з одного боку, класичні, з іншого боку, інноваційні ідеї, що мають вплив не тільки на стійкий, а й на випереджальний розвиток).

Попередня оцінка формування ідеї університету передбачає отримання відповідей на такі запитання:

- чи будуть ідеї сприйняті споживачами освітніх послуг, громадянами, іншими організаціями, суспільством, органами державного управління, державою в цілому?
- чи існує теоретична, методологічна та інша можливість впровадження ідеї університету в суспільну та державно-управлінську практику?
- чи будуть нові складові ідеї університету позитивно відображатися на його діяльності?

Такого типу оцінки виконуються частіше за все експертним методом, оскільки на початковому етапі досить великий вплив мають елементи невизначеності, через наявність неточної, неповної або ж суперечливої інформації, котра характеризує ідею конкретного університету, процеси та можливості її реалізації. При врахуванні експертної оцінки треба пам'ятати про її суб'єктивізм. Результати оцінки ідеї безпосередньо залежать від кваліфікації та досвіду експертів. У групу експертів доцільно включити: фахівців з відповідних наукових напрямів та суміжних сфер (педагогіки, культурології, демографії, соціології, історії, державного управління, економіки та ін.).

Найважливішим завданням щодо реалізації ідеї університету в Україні стає радикальне підсилення національної домінантності в розвитку не лише сфери соціогуманітарних наук, а й усього наукового потенціалу країни, зокрема природничих та технічних наук. Адже йдеться про перетворення української нації в сучасну європейську націю, яка здатна ефективно відповісти на "виклики історії". Така "відповідь" неможлива без здійснення першої черги радикальних кроків, які запроваджуватимуть інноваційну модель економічного розвитку України. Підґрунтям для цих перетворень є високі технології як втілення новітніх здобутків ядерної фізики, генної інженерії, інформатики, комп'ютерної та телекому-

нікаційної техніки, сучасного менеджменту. Актуальними є складні програми комп'ютеризації, інформатизації, а також інтелектуалізації суспільного життя. Слід зважити й на те, що реалізація ідеї університету в Україні відбуватиметься на тлі протидії колоніальним прагненням Заходу — фінансовим, технологічним та інформаційним [4, с. 14].

Наведемо як приклад авторитетну думку академіка НАН України І.М. Дзюби, який вважає, що "у ХХІ століття людство ввійшло не лише з великою індустріальною та науково-технічною потугою, але й з усвідомленням небезпечних глобальних проблем, пов'язаних з характером цивілізаційного розвитку" (з лекції, прочитаної в Києво-Могилянській академії 15 жовтня 2001 року).

З одного боку, кризові явища як події, які відбуваються на зламі століть у світовій цивілізації, підтверджують тезу про те, що на переломних, критичних етапах історії людства, того чи іншого народу ідея університету виступає як надзвичайно актуальний і серйозний феномен.

З іншого боку, в сучасних умовах розвитку цивілізації інтелектуальний потенціал та науково-технологічні інновації, які набувають глобальних масштабів, стають головними чинниками гармонійного розвитку людини та основою соціально-економічного зростання тієї чи іншої держави.

І перше, і друге може супроводжуватися значними як позитивними, так і негативними проявами.

Тому дуже важливо, розглядаючи проблему "ідеї університету" взагалі, визначити її трансформацію стосовно України. Перш за все, потрібно визначити роль і місце науки України і ідеї університету в формуванні та втіленні національної ідеї [7, с. 113].

Ідея університету — це інтелектуально окреслені, тобто свідомо і чітко сформульовані духовні основи його буття — його автентичності, цілісності, історичної спрямованості, сенсу життя та місця навчального закладу в конкретній державі.

До речі, загальне означення національної ідеї було ключовим під час проведення Першого конгресу українських націоналістів 1929 року у Відні. В його декларації зазначалося: "Національна ідея — це внутрішня (згорнена) форма нації. Вона розгортається в національній культурі, тобто набуває своїх зовнішніх форм. Необхідною та найкращою формою існування нації, її залучення до сім'ї цивілізованих народів є держава". У кожному з цих означень важливим є те, що національна ідея існує в підсвідомості народу — це незнищенна мрія, суб'єктивне прагнення, вона живе навіть тоді, коли народ позбавлений власної мови, держави та території. За певних умов національна ідея стає основою відродження всього втраченого на скрижалах історії. Національна ідея єднає архетип та свідомість нації [10, с. 16]. Після визначення поняття "національна ідея", перш ніж говорити про розвиток ідеї національного університету як інструменту реалізації національної ідеї, треба дати визначення поняття "ідея національного університету" та "місія національного університету", а також розглянути стратегічні цілі розвитку національного університету, принципи розвитку та механізми розвитку університету. Ідея національного університету визначається в тому, що це багатопрофільний університет європейського рівня, що відповідає потребам розвитку столичного регіону та системи освіти, бере участь у формуванні перспективних напрямів розвитку столиці та продукує суспільно значущі

цінності.

Місія національного університету — сприяння столичного регіону на засадах демократії, ринкової економіки та соціального партнерства шляхом підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації високопрофесійних і конкурентоспроможних фахівців, реалізації наукових досліджень фундаментального і прикладного характеру. Пріоритети (стратегічні цілі) розвитку національних університетів:

- запровадження нових перспективних напрямів підготовки;

- підвищення якості освітніх послуг та забезпечення їх відповідності національним, європейським і міжнародним фаховим стандартам та вимогам Болонського процесу;

- модернізація навчальних планів, змісту навчання;

- запровадження в університеті інноваційних підходів, форм, методів і засобів навчання;

- посилення науково-експертного супроводу розвитку;

- забезпечення ефективної взаємодії та співпраці із замовниками і клієнтами послуг;

- активізація діяльності в міжнародному та європейському освітньому просторі.

Принципи розвитку національного університету можна розглядати у таких напрямках:

- партнерство;

- відповідність суспільним потребам;

- сталість;

- ефективність, результативність і економічність діяльності;

- інноваційність та орієнтація на провідний досвід;

- відповідність міжнародним, європейським та вітчизняним фаховим стандартам якості.

Основними механізмами розвитку ідеї університету є:

- розвиток автономії;

- розвиток персоналу та корпоративної культури;

- удосконалення соціального забезпечення співробітників;

- запровадження сучасних інструментів менеджменту та організаційного розвитку;

- оптимізація структури та розвиток матеріально-технічної бази;

- створення єдиного електронного інформаційно-комунікаційного середовища;

- реалізація міжнародних освітніх проектів та участь у міжнародних освітніх програмах

Національну ідею не можна зрозуміти без врахування особливих умов життя народу протягом його історії. Вона відображає глибинний рівень національної свідомості, виступає всіма формами рефлексії нації (людини) над питаннями сутності національної спільноти та сенсом її існування [13, с. 45]. Вона відображає також сукупність ціннісних орієнтацій нації, спрямування мислення народу, здатність відчувати і діяти суголосно з національними інтересами. Національна ідея як своєрідний духовний стан народу, його менталітет, формується залежно від традицій, культури, всього середовища буття людини і водночас сама впливає на них, існує як "животворча свідомість", як джерело культурно-історичної динаміки нації. Національна ідея є духовним каталізатором національного відродження і вищим проявом політизованої національної свідомості [14, с. 25].

Завдання національного університету полягає в пошуку істини в співтоваристві дослідників і студентів.

Національний університет є тим місцем, в якому повинно бути розкрито найсвітліше — свідомість епохи. Саме в національному університеті, в особі викладачів і студентів, повинні збиратися люди, професія яких полягає в нічому не обмеженому осягненні істини як такої, в ім'я самої істини.

Суспільство і держава піднесло національний університет. Саме вони охороняють його так, немов ті є незалежними від них утвореннями. Вони вірять у відповідальність представників університетів, на вибір яких — правдивих і обдарованих ідеями та ентузіазмом людей — віддано все. У державах, які прагнуть жити за правдою, немає ніякої цінності життя, заснованої на брехні. Ці держави бачать у правді найбільшу користь для власної стабільності. Тому що народи прагнуть знайти в істині, власне, підставу, а істина наявна не тільки в закінчених результатах, виникає необхідність в національних університетах, у рамках яких, можливо, прокладається шлях істини тими людьми, енергія яких повною мірою спрямована на це.

Національний університет — це не просто школа, а своєрідна школа. У ній необхідно не тільки викладати, а професори повинні навчити студента брати участь у дослідженнях і, таким чином, досягати наукового способу мислення, що визначає його життя. Відповідно до ідеї національного університету студенти повинні відповідати за самих себе. Вони мають слідувати за своїми вчителями критично, їх навчання притаманна свобода. Завдання професора — за допомогою науки транслювати істину. Професор при цьому також має волю викладання [16, с. 529].

Національні університети — це корпорації, що відповідають за самих себе незалежно від того, отримали вони свої офіційні повноваження за допомогою папської булли, імператорського установчого листу, земельної акти або, як це відбувається сьогодні, — відповідно до Конституції. Вони можуть вести свій незалежний спосіб життя, тому що цього бажають засновники університету. Їх незалежне від держави існування впливає з неперехідної ідеї, з ідеї, яка має наддержавний, наднаціональний і всеосяжний характер. Звідси виникає і надається ним претензія на свободу дослідження і процесу навчання. Це означає: національні університети повинні розшукати істину і навчати незалежно від побажань та приписів, якими прагнуть їх обмежити ззовні або зсередини.

Держава і суспільство дбають про національні університети. По-перше, тому, що там закладаються основи для майбутнього застосування професійних знань, що вимагає навичок вченого і освіти духу. Пошук істини, втіленої як у досягненнях наук, так і у виробленні способу мислення тієї людини, яка має бажання для застосування даних професійних знань, є передумовою, що лише зрідка піддається сумніву. Але навіть у цьому випадку, безцінним залишається основне: націленість людини на безмежний пошук істини будь-якою ціною, тому що тільки такий пошук дає їй можливість знайти свій сенс у досвіді існування. Таким чином, національний університет — це заклад з реальними цілями, які будуть досягнуті відповідним чином тільки в результаті підвищення духу, що виходить за межі будь-якої реальності [19, с. 56]. Існування національного університету можливе завдяки державі, якій університет служить. Але через наддержавне походження ідея національного університету не може знайти своєї повноти, служачи державі. З точки зору держави, національний університет як інсти-

тут виконує якусь частину діяльності держави поряд з безліччю всіх інших частин. Він не підпорядковується цілям держави. Його завдання: навчання фахівців для суспільства.

З точки зору національного університету, він сам є незалежним, який не має цілей пізнання в рамках всіляких проваджень істини. У власному існуванні він ніби ідентичний з цілим. Він бачить свою власну долю в долі цілого і знову впізнає себе в ній, коли випромінює на нього силу просвітницької установки.

У реальності ж національний університет і держава неможливі один без одного. Природним для щасливого існування обох є збіг інтересів держави з метою ідеї університету. Держава хоче, щоб національний університет жив, виходячи зі свого наддержавного вічного витоку. Держава дає університету його власне, вільне від держави простір і охороняє його в цьому просторі. Національний університет у відповідь на це розглядає державу, якій він служить, з точки зору того, як вона реалізує сенс свободи і наскільки вона йде шляхом свободи. І університет, і держава визнають свій загальний виток. У такому випадку національний університет разом з усім еством виховання представляє для держави найвищий інтерес у її внутрішній політиці, тому що мова йде про етичне майбутнє власного народу, пов'язаному з істиною. Те, що відбувається в університеті, впливає на тривалий термін, позитивно чи негативно, на все населення. Те, що робиться у цій сфері з допомогою управління, підтримки та обмеження, виявляє свій вплив тільки через покоління.

Соціально-філософський аналіз виділяє для усвідомлення університету таке поняття, як "ідея класичного університету", вибір якого визначається самим предметом дослідження, що транслює високі культурні цінності. Хоча й ціннісна сутність ідеї університету знаходила відображення ще за часів середньовічних університетів, що дає уявлення про певну самостійність, незалежність, що характерна природі цього соціального інституту й визначається високими нормативно-культурними ідеалами, становлення ідеї університету припадає на першу половину XIX століття. Класичні уявлення про університетську освіту були закладені в концепціях В. фон Гумбольдта й Дж. Ньюмена, К. Ясперса [32].

Розвиток ідеї класичного університету детерміновано соціокультурними цінностями, традиціями освіти й потребами суспільства. Вплив на формування ідеї класичного університету чинить філософська традиція німецького ідеалізму й нової гуманістичної філософії, а також традиція філософського Просвітництва. На уявлення про університет впливає й образ науки: сучасні досягнення наукової думки формують нове бачення освітніх технологій. Таким чином, ідея університету вбачається нами як складне утворення, що відображає в своєму інституціональному образі (портреті) як традиції суспільного розвитку, так і результати філософського бачення проблем університетської освіти. Ідея класичного університету зображується як така, що фіксує його ідеальний образ, в якому знайшли відбиток основні ціннісні орієнтації цього закладу.

Дев'ять століть існування університету доводить його вічність. Це, вочевидь, є показником життєздатності цього закладу й вираженням особливої потреби в цьому суспільстві. Недарма Фіхте визначав університет як доступне зору зображення безсмертя людського духу.

Університет не можна розглядати як сукупність інстру-

ментальних засобів, які повинні забезпечити виробництво певних матеріальних цінностей. Цінності інтелектуальні, наукові, дослідницькі можуть і повинні сприяти оптимізації та розвитку виробничих потужностей в державі. Суспільне виробництво, що стрімко випереджає політичні процеси в Україні, здатне опанувати тільки той випускник університету, для якого були створені умови для професійного, інтелектуального, наукового, методичного та іншого зростання. Умовами цього зростання повинні стати на прями державно-управлінських впливів, тобто:

- підсилення університетських автономій та свобод, що в Україні залишається на досить низькому рівні;

- розвиток академічної та фінансової свободи в умовах глобальної та національної фінансової кризи, який для університетів стає основною проблемою (особливо це стосується державних університетів і вищих навчальних закладів комунальної форми власності);

- державне сприяння ідеї університету як основний інструмент впровадження державної освітньої реформи, що потребує розробки системи механізмів такого сприяння;

- активізація бібліотечної та видавничої справи в університетах, що є важливою складовою ідеології та національно-культурного відродження України;

- організація взаємозв'язку та взаємозалежності досліджень і викладання як принципу державної освітньої політики в галузі професійної освіти, що дасть змогу активізації свободи як студентів, так професорсько-викладацького складу.

У визначенні ідеї та призначення університету важливу роль відіграє дуалістична опозиція: між індивідуальним і колективним. Але, разом з тим, колективна спрямованість університету стоїть на заваді свободі академічній. До того ж дуалізм (або, як кажуть деякі дослідники, бінарний характер у спрямованості руху університету) не є патологією. Більше того, він повинен мати багатовекторний характер. Розвиток університету не можливий при односпрямованості його руху.

Перш за все, йдеться про неповторність й усвідомлення важливості життєвого вибору випускників. Існування університету залежить від особистостей. Тому потребує розвитку ще один університетський принцип — духовно-аристократичний. Разом з тим, поняття та розуміння академічної спільноти потребують відчуття єдиного. У розробці та запровадженні цих форм спілкування національної спільноти та людству має допомогти університет через свою ідею та призначення, хоча дуже часто, як, наприклад, в Україні, національні університети не мають можливості впливати на події у власній державі.

Специфічними особливостями реалізації ідеї університету в українському суспільстві є:

- принципи діяльності університету, що функціонують за схемою: держава — університет — студенти;

- умови існування і діяльності університету в стрімко змінній трансформаційній ситуації, що склалася в українському суспільстві на початку XXI ст.;

- характеристики можливості реагувати на вплив зовнішніх та внутрішніх суб'єктів державного управління при формуванні ідеї університету.

В Україні потребує розробки концепція університету як соціальної організації, яка пропонувала б нові підходи до державного управління університетом.

У даному випадку важливе місце займає теорія оцінки його вартості (цінності) з урахуванням якісно нової ролі університету як основної ланки освіти і науки в умовах становлення постіндустріального (інформаційного)

суспільства. Складовими елементами концепції є наступні положення:

- обґрунтування методологічного підходу до вивчення економічних реалій з метою формування науково орієнтованої моделі постіндустріального (інформаційного) суспільства як однієї з умов забезпечення якісного економічного зростання і у підсумку вирішення національної задачі збільшення валового внутрішнього продукту в стратегічній перспективі;

- узагальнення теоретичні й методологічні підходи до дослідження університету як соціальної організації;
- розкриття сутності й місця університету як соціальної організації в економічному, інституційному, інформаційному та часовому просторах;

- розробка теоретичних моделей оцінки університету з урахуванням інтелектуальної та інших складових його цінності;

- запровадження нових підходів до визначення ринкової ціни і ринкової вартості університету як основної ланки освітньої, наукової та культурно-інформаційної діяльності (при цьому показано, що не тільки власність на фактори виробництва є умовою отримання прибутку, але й віртуальні джерела можуть впливати на його отримання);

- обґрунтування рекомендації щодо збільшення реальної цінності університету як соціально-економічної організації й відповідно підвищення його реальної оцінки в умовах нової економіки як економіки знань.

Теоретична значимість полягає у цілісному концептуальному баченні університету як організації та його цінності в умовах становлення нової світової спільноти, що намагається подолати глобальну кризу через економіку знань та реалізацію методологічних підходів до вивчення цієї соціально-економічної складової в світовому співтоваристві.

Університет є основним інститутом, що разом із соціальним інститутом родини відтворює якості суспільного інтелекту, культури, знання і їх важливіших компонентів — якості науки та культури. Функція передачі і розвитку належить саме університетам. Таким чином, зростає роль університету в освітньому наслідуванні та соціогенетики цих процесів. Університет як система завжди несе в собі елементи розвитку минулого. При цьому його зміст змінюється поступово й еволюційний процес його розвитку має повільний характер. З цих причин ми визначаємо природу розвитку ідеї університету як еволюційну.

Інвестиційна діяльність університету безпосередньо впливає на його функціонування і відповідно впливає на формування ідеї та місії університету. Вплив може бути як позитивним, так і негативним. Інвестиції в університетський комплекс повинні впливати перш за все позитивно впливати на такі складові його ідеї, як свобода, можливість випереджального розвитку.

Інвестиції повинні рівномірно розподілятися органами державного управління освітою та адміністрацією університету між напрямками реалізації ідеї університету в класичному її розумінні, зокрема на:

- виховання національної науково-технічної та культурної еліти;

- навчання та формування сучасних висококваліфікованих випускників;

- формування патріотів держави, які є носіями високих гуманістичних цінностей університету.

Інвестиції в університет з боку інших держав залишаються в Україні на досить низькому рівні. Це відбу-

вається через: відповідну державну політику в Україні; недосконалість законодавчої бази, що забезпечує інвестиційну діяльність; нестійкість політичних процесів, що негативно впливають на поведінку закордонних інвесторів.

При реалізації інвестиційної діяльності університету слід використовувати декілька моделей інвестиційного механізму у відповідності до умов розвитку університетського комплексу.

Аналіз університетських цінностей має не тільки суто науково-пізнавальне значення. Він дозволяє виробити політику і моделі управління університетом, які збережуть ідентичність та унікальність цієї соціальної інституції та адаптують університет до вимог сучасного суспільства.

На систему університетських цінностей впливають різні соціальні процеси, зокрема комерціалізація. Держава має нейтралізувати негативний вплив комерціалізації на діяльність університету, інакше виникає ризик незворотної трансформації самого феномена освітнього процесу, сформованого протягом тисячолітньої історії існування університетської освіти.

Проблема відповідності діяльності університету фундаментальним університетським цінностям, впливу на цю діяльність ринкової економіки, державних структур та суспільного запиту потребує чіткого визначення меж університетської автономії. Тому подолання кризи університету потребує наукової розробки стратегій і тактик саме управлінської діяльності в університеті. Ефективне функціонування університету як складної структурної організації залежить від чітких управлінських дій його адміністрації та державного управління.

Ідея прогресивної освіти — це прогресивна ідея в її класичному вимірі, цінностями якого є академічна свобода й автономія управління. Свобода думки як внутрішня сила вимагає очевидних передумов: відповідного академічного клімату та атмосфери. Свобода слова і незалежність знаходять свою підтримку і природний розвиток у системі класичної університетської освіти, оскільки ці цінності було визнано основними засновниками університетів, її проповідниками, а також підтримано багатьма державами в різні часи.

Відповідно до Великої хартії університетів, "свобода у дослідженні та викладанні — це фундаментальний принцип університетського життя. Уряди й університети, кожен у міру власних можливостей, повинні забезпечити повагу до цієї фундаментальної вимоги. Водночас університет має залишатися вірним європейській традиції гуманізму. Його постійна турбота — досягати універсального знання; здійснювати своє покликання, незважаючи на географічні та політичні обмеження, і утверджувати життєву потребу для різних культур у знанні" (Magna Charta Universitatum). "Академічна свобода — це свобода членів академічної спільноти, індивідуальна чи колективна, в здійсненні, розвитку та передачі знань шляхом досліджень, навчання і виховання, дискусій, документування тощо, без будь-якого втручання чи цензурування з боку державних і недержавних інституцій, політичних партій, релігійних організацій. Всі члени академічної спільноти мають право виконувати свої функції без будь-яких побоювань за можливі втручання чи репресії з боку держави та інших інституцій" (Лімска декларація академічних свобод і університетської автономії). Навчання в академічному середовищі, де панує такий дух свободи і незалежності, природно формує у

майбутнього фахівця свободу мислення, думки, слова, незалежність і незаангажованість поглядів майбутнього спеціаліста. Ця свобода і незалежність досягається саме завдяки задекларованому університетами принципові єдності процесу викладання та дослідження.

Свобода, творчість, активність є частинами ідеї університету, які у своєму поєднанні та взаємозалежності формують принцип єдності. Даний принцип є формуювальним для сприяння державного управління інвестиціями в людський капітал. Свобода вибору навчальної послуги, помножена на розвиток творчості всіх суб'єктів освітньої діяльності, через активність дає можливість примножувати інтелектуальну складову людини, соціально-економічних інституцій, суспільства, держави, глобального світу. Інтелектуалізація та інноваційна спрямованість суспільства є визначальними у формуванні положень виходу із кризової ситуації в світі.

Ідея університету, тим більше ідея національного університету, є складовою ідеології національної держави. Політичне заперечення існування ідеології держави заперечує або "забороняє" ідею національного університету. Вакуум в ідеології держави, є передумовою руйнування ідеї національного університету. Університет не може існувати без ідеї, як і держава не може існувати без ідеології. Ідеологію можна розглядати як сутність держави, або ж засіб консолідації всього народу в єдину націю, та фактор активізації людського потенціалу в умовах глобального суспільного виробництва.

Реалізація закономірностей історичного розвитку українського суспільства прямо залежить від наявності беззаперечної залежності між відсутністю об'єктивних довгострокових та перспективних мотивацій громадського суспільства та формування ідеї університету.

Будь-яка частина латентного змісту університету являє собою конкретне історичне відображення суттєвих аспектів університетської дійсності, що виступають формою класової, групової, станової свідомості й самосвідомості, системою ідей, гіпотез, концепцій, ідеалів, програм. В цих різновидах ідейних проявів відображені різноманітні за змістом інтереси соціальних спільнот та груп, їх практичні позиції. У відповідності до вищевикладеного можна виділити три аспекти розгляду ідеї університету:

- як специфічної ділянки формування та функціонування соціального знання;
- як засобу групового усвідомлення та перетворення реальності;
- як ідейного стимулу як університетської, так і суспільної активності.

Особливості формування структурних компонентів ідеї університету визначаються наявністю таких складових:

- суспільною необхідністю університету;
- потребами суспільства в існуванні ідеї університету та університету як інституції;
- актуальністю та змістом ідеї університету як системної цінності.

Аналізуючи теоретико-методологічних функцій поняття "ідеї університету" як засобу усвідомлення реальності, є можливість вийти на той клас явищ, котрий охоплюється даним поняттям. Насамперед, цікаво розглянути ідею університету як специфічну форму свідомості та самосвідомості, як продукт усвідомлення різних проявів суспільного буття, як результат саморозвитку системи

поглядів, як інтерпретацію специфічної соціальної, гуманітарної, освітянської дійсності.

Пізнання процесу формування ідеї університету та з'ясування її статусу в низці інших понять теорії та історії державного управління можливе в процесі відтворення об'єктивної логіки реального історичного процесу, закономірностей його відображення в теоретичних системах знання, відкриття та ідейного розвитку.

Поняття ідея університету розкриває взаємозв'язок і специфіку багатьох процесів — економічного, політичного, правового, морального, естетичного та інших.

Ідея університету повинна стати провідною українською ідеєю, що змогла б цементувати навколо себе інші ідеї, й визначати цілі, програми й алгоритми дії для всього суспільства.

Відсутність у сучасних умовах існування України державницької ідеології (як ідеології держави) заважає формуванню ідеї університету. В даному випадку уявлення про ідею університету в Україні піддаються диференціації за національними, мовними, релігійними та культурними ознаками.

Разом з тим, на наш погляд, ідея університету як складова національної ідеї не повинна бути самоціллю. Але можна визначити напрями впливу ідеї університету на сучасне українське суспільство, що полягають у:

- формуванні світоглядних позицій громадян України;
- збереженні українських традицій;
- позитивному впливі на національний менталітет;
- вихованні та пропаганді українських національних чеснот.

Архітектоніка ідеї університету в Україні потребує втілення певних складових, які поки що є недорозвинутими. Мова, переважним чином, йде до впливу ідеї університету на реконструкцію цілісного комплексу ідей українського світу, пошуків форм державно-управлінського й суспільно-політичного втілення, що вимагає етнічних, культурно-аксіологічних, світоглядних, орієнтальних та сучасних реалістичних позицій.

Процес розгортання поняття ідея університету в теорії державного управління повинен стати способом пізнання реального суспільного процесу та механізмів його відображення в державно-управлінській практиці. В даному випадку термін "ідея університету" є одним з найважливіших у понятійній системі державного управління освітою. Розуміння таких феноменів, як буття, діяльність, свідомість, державне управління, суб'єкти державного управління освітою, буде неповним, неглибоким, якщо ми не прослідкуємо їх взаємозв'язок з системами ідейних напрямів у функціонуванні університету.

ВИСНОВКИ

Ідея сучасного університету в контексті створення підґрунтя як для сталого, так і для випереджального суспільного розвитку лежить на перехресті двох векторів. З одного боку, ідея університету наповнена потребою підготовки спеціалістів для глобального професійно-освітнього суспільства. Ідея підготовки фахівців для відкритого соціуму стає у XXI столітті основною спрямованістю університетів майже в усіх країнах світу. Головними ознаками такої парадигми сучасного випускника університету є:

- професійна мобільність;
- лінгвістична багатогранність спеціаліста;
- вміння адаптуватися у стрімко змінному світі;

— прагнення інтелектуального та професійного зростання;

— зрощення матеріальних та моральних складових мотивації сучасного випускника університету.

З іншого боку, ідея університету в Україні сприяє формуванню національної держави. Україна, на відміну від розвинених європейських держав, тільки почала свій шлях у формуванні цілісної державної та національної ідеї у сучасному її розумінні. Університет як складова сучасної національної української держави повинен:

- формувати національну управлінську та науково-технічну еліту;
- розвивати систему випереджальних суспільних цінностей, орієнтованих на глобальне і національне суспільство;
- створити умови для збереження національних ідеалів та загальних культурних цінностей українського народу;
- адаптувати цінності глобального світового суспільства до традицій і менталітету багатонаціонального та багатоконцесійного українського суспільства;
- стати головною ланкою у національній системі освіти України.

Університет завдяки власній унікальній природі (єству) звертає на себе увагу яскравих представників філософської думки, кожний із яких намагався визначити основні складові ціннісного змісту цього явища культури, визначити його соціальні функції або ж місію у суспільному житті держави. Ці концепції дозволяють визначити основні положення університетської ідеї. Високий рівень світоглядної думки в сучасних наукових працях, безумовно, збагатив ціннісний зміст університету як соціального явища і надав його єству особливе "звучання". Ідеалізовані уявлення про університет слугують своєрідним зразком та орієнтиром для університетів XXI століття, особливо для тих, що тільки-но набрали сили. Університет стає визначеним та зрозумілим завдяки цілому набору ціннісних орієнтацій: сутнісна природа університету прописана на рівні цінностей, які є визначальними для істинного визначеного заздалегідь призначення цього закладу.

Зміни відбуваються в інституційному образі університету в XXI столітті. Динаміка ціннісних орієнтацій університетів виявляє їх сучасну позицію значної відкритості для потреб суспільства і участі у суспільному розвитку. Консервативний, закритий образ університетів змінюється їх більш активною діяльністю, що визначається, виходячи з пріоритетної позиції університету в економіці, політиці, культурі. Здійснюючи детермінацію зразків продукту у вищезгаданих галузях, університет зберігає за собою характеристику "особливого світу", але при цьому стає повноправним учасником соціального життя в державі. Пояснення інституційної природи університетів виділяє його основу роль у розвитку наукового знання та його вплив на процеси державотворення. Позиція дослідницького університету є головною характеристикою цього соціального інституту. У визначенні умов розвитку суспільства та держави домінантне значення отримує орієнтація або на дослідницьку, або ж на інтелектуальну модель. У цілому, університет можна представити як триєдність освіти, науки і культури, що складає незмінну його цінність.

Виходячи з базових моделей ціннісних орієнтацій, ідея класичного університету наповнюється ціннісним змістом. Виділені її основні складові:

- автономія;

- свобода досліджень та навчання;
- наука і дослідження як провідна діяльність університету;
- фундаментальність освіти;
- включення університету в суспільне життя держави;
- трансляція високих культурних цінностей та виховання особистості.

Подальші дослідження у цьому напрямі полягають у розгляді специфічних особливостей впливу держави на трансформацію ідеї університету з позицій взаємозалежності й взаємоузгодження, якими можна вважати:

- стійкість та традиційність ідеї університету при постійному впливі на неї держави;
- протидію ідеї університету реалізації вузькодержавних інтересів;
- здатність ідеї університету бути засобом збереження в цивілізованій державі культурних, морально-етичних, освітніх, національних, наукових, дослідницьких та інших цінностей;
- функціонування ідеї університету та вплив її на державу та суспільство в періоди несприятливих соціальних змін;
- сприйнятливості до державноуправлінського впливу (тобто взаємоз'язок та взаємозалежність ідеї університету із впливом на неї держави).

Також для дослідників може бути цікавою проблема впливу на ідею університету як демократичних, так і тоталітарних держав, країн з перехідною економікою. Не менш важливим, на наш погляд, є порівняльна характеристика впливу держави на ідею університету в кризові для суспільства періоди та в періоди стійкого економічного розвитку.

Література:

1. Белашов А.Н., Курок О.І. Розвиток Глухівського учительського інституту. — Глухів: ГДПУ, — 1994. — 38 с.
2. Белашов А. Н. Глухівський інститут — історія. — Глухів: ГДПУ, 1995. — 25 с.
3. Вовканич С. Національна еліта та інтелектуальний потенціал державотворення. — Львів, 1995. — 75 с.
4. Гелей С. Українська національна ідея — методологія державотворення / Гелей С., Пастушенко Р., Рутар С. // Українська політологія. — Львів: Комерційна академія, 1995. — С. 15—43.
5. Григанська С.В. Механізми реалізації державної політики в галузі вищої освіти // Держава та регіони (Серія: Державне управління). — 2008. — № 1. — С.60—69.
6. Гридасова Н.М. Психологічні особливості виховної роботи і вищій школі. — К, 1988. — 110 с.
7. Грудзинский А.О. Университет как предпринимательская организация // СОЦИС. — 2003. — №4. — С. 113—119.
8. Жулинський М. Українська національна ідея в ідеологічній системі державотворення // Голос України. — 1995. — 23 листопада.
9. Закон України "Про вищу освіту" №2984-III, із змінами від 20 грудня 2006 р. Розділ VI.Стаття 32.
10. Канак Ф. Національна ідея: поняття і принцип / Розбудова держави. — 1994. — №11. — С. 16—23.
11. Карась А. Українська національна ідея // Політологія. — Львів: Світ, 1994. — С. 342—357.
12. Кремень В. Якість освіти — основа розвитку // Урядовий портал [Електронний ресурс]. — Режим доступу: < www.kmu.gov.ua/control/publish/29.12.2006 >. — Загол. з екрану.- Мова укр.

13. Квіт С. Призначення університету і клітка для тигра // Дзеркало тижня. — 2006. — №3(582). — С. 27—42.

14. Кужель О. Деякі грані української національної ідеї // Матеріали для посібника "Україна: національні ідеї". — К., 1998. — 50 с.

15. Концепція виховної роботи у Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка. — К.: Вчена рада університету, 2009.

16. Лісовий В. Що таке національна (українська) ідея? // Націоналізм. Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 2000. — С. 593 — 626.

17. Луговий В.І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку / За заг. ред. акад. О.Г. Мороза. — К.: МАУП, 1994. — 196 с.

18. Макаровський І. Національна ідея, політична ідеологія та культура. — Івано-Франківськ, 1996. — 47 с.

19. Медвідь Ф. Взаємоз'язок національної і релігійної ідеї в контексті релігійно-духовного життя України // Вісник УАДУ. — 2003. — № 1. — С. 363—368.

20. Медведчук В. Сучасна українська національна ідея і питання державотворення. — К.: Україна, 1997. — 170 с.

21. Медвідь Ф. Християнські засади української національної ідеї // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. — Львів: ЛІВС при НАВС України, 1999. — №3 (11). — С. 91—94.

22. Медвідь Ф. Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів. — Львів: ЛІВС при НАВС України, 1999. — №6. — С. 85—65.

23. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта. — 2002. — 24—31 жовтня. — С. 8—9.

24. Пшенична Л.В. Медведєв І.А. Реалізація державної освітньої політики: культурно-управлінський аспект / Держава та регіони (Серія: Державне управління). — 2008. — №1. — С.182—186.

25. Реєнт О. П., Лисенко О. Є. Українська національна ідея і християнство — К., 1997. — 124 с.

26. Русаковский М.А. Университет как центр культуропорождающего образования // Университет в перспективе развития. — Минск, 2001. — С. 350.

27. Статут Глухівського національного педагогічного університету. Прийнятий Конференцією трудового колективу від 4 листопада 2009р. — Глухів.

28. Толковый словарь по управлению. — М.: Издательство "Альянс", 1994. — 252 с.

29. Фартушний А. Українська національна ідея як підстава державотворення: монографія. — Львів: НУ "ЛП", 2000. — 308 с.

30. Черненко А. Українська національна ідея. — Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 1994. — 144 с.

31. Шморгун О. Основний зміст поняття "українська національна ідея" // Розбудова держави. — 1997. — №6. — С. 10—19.

32. Шпорлюк Р. Українське національне відродження в контексті європейської історії кінця XVIII — початку XIX ст. // Україна. Наука і культура. — К., 1991. Вип. 25. — С. 159—167.

33. Ясперс К. Идея университета // Философия и образование. — 2000. — № 3. — С. 35—40.

34. Энциклопедия государственного управления в России. В. 2 т. / Под. общ. ред. В.К. Егорова. Отв. ред. И.Н. Баринц. — М.: Изд-во РАГС, 2008. — Том II Отв. ред. И.Н. Баринц. — 520.

Стаття надійшла до редакції 23.11.2010 р.